

CSISZÁR IMRE

A MAGYAR AGRÁR FELSŐOKTATÁS TÖRTÉNETE A NEOABSZOLUTIZMUS IDŐSZAKÁTÓL AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚIG

OKTATÁSSZERVEZÉSI TÖREKVÉSEK – AZ INTÉZMÉNYI HÁTTÉR KIALAKÍTÁSA ÉS AZ AZT ÉRINTŐ VÁLTOZÁSOK MAGYARÓVÁRON, KESZTHELYEN, ILLETVE DEBRECENBEN

Az 1860-as évekre a magyar mezőgazdaság továbbfejlődésének lényeges feltétele lett a részletes szakmai ismeretek oktatása. A század első felének szakképzési törekvései ennek az igazságnak a felismeréséről tanúskodtak, ám – leszámítva a keszthelyi *Georgikont* és a magyaróvári iskolát – a megfelelő intézményi háttér még nem létezett. Mindeközben Nyugat-Európában már szervezett keretek között folyt a mezőgazdasági oktatás. Magyarországon 1849 után, összhangban a közvéleménnyel, a *Magyar Gazdasági Egyesület* (továbbiakban: MGE) határozottan sürgette a folyamat megkezdését. Elsősorban azért, mert a neoabszolutizmus időszakában tevékenységét újrakezdő MGE-ben a választmányi és szakosztályi ülések legnagyobb hagyományú, az értelmiség és a gazdasági társadalom számára egyaránt jelentőséggel bíró vitatémája az oktatás volt.¹

Mivel a szabadságharc bukását követően a magyar nyelvű mezőgazdasági szakképzés hosszú ideig tetszhalott állapotban létezett (még a Georgikon ismételt megnyitása sem került napirendre), meg kellett szervezni az iskolahálózatot.²

Az MGE 1860. november 12-i közgyűlésén Korizmics László alelnök a választmány megbízásából, újból napirendre tűzte a gazdasági tanintézetek ügyét. A téma kapcsán elmondott beszédében követeléseket is megfogalmazott. Javasolta, hogy az ország különböző adottságú termőközterek figyelembevételével hozzanak létre 6 – dunántúli, bánsági, pest-kecskeméti, debreceni, kassai, valamint léva-nyitrai körzettel illetékes – tanintézetet. Ezt követően felvetette a szervezeti felépítésük újragondolását is, mivel a szokványos hármas tagozódású rendszert formálisnak tekintette. Mindössze két típust különböztetett meg: 1. a földbirtokosok, bérlők és gazdasztek – tehát a nagyobb szakmai felkészültséget kívánók – igényeinek megfelelően túlnyomórészt elméleti képzést folytató, az ismereteket a gyakorlati példákon keresztül oktató intézetet; 2. a kisgazdálkodók, cselédek, stb. számára a tényleges gazdálkodást középpontba helyező, s azt a szükséges tudományos ismeretekkel támogató intézményt. Javaslati azonban csak a nagybirtok üzemi sze-

¹ VÁRI 2009: 181.

² CSIKI 1993: 18.

mélyzetének állami források bevonásával történő képzését irányozták elő. Ennek ellenére a közgyűlés elfogadta az indítványt, s határozatot hozott a kérdés kormány elé terjesztéséről. Ezen felül kiküldött egy a részletes tervezetet kimunkáló bizottságot is.³

A bizottság a következő év márciusában mutatta be tervét, amelyben a szakoktatást háromszintű rendszerként ajánlotta kiépíteni. Eszerint szükséges létrehozni egy országos, felsőfokú képzést nyújtó intézetet, amelyhez a megyeszékhelyeken működő középintézmények, valamint a mezőgazdasági alapismereteket is oktató elemi iskolák társulnak. A tervezet visszalépést jelentett a korábban e témában készült javaslatokhoz képest, mert ez alapján a felső- és középszintű oktatás intézményi háttérében 1:52 arányban nagy túlsúly keletkezett volna az utóbbi javára. Ez azonban megfelelt a kormányzat kívánalmainak, különösen azért, mert a helytartótanács a Gazdasági Egyesületnek küldött 1862. augusztusi leiratában két leendő felsőfokú intézet elhelyezésének, továbbá tanulmányi struktúrájának a véleményezését is kérte. Az egyesület foglalkozott a kérdéssel, majd Keszthely és Debrecen jelölte meg az intézetek székhelyeként, s egyúttal kidolgozta tanrendjüket és költségvetésüket is. Emellett a helytartótanácsnak 1863 januárjában adott válaszában arra is kitért, hogy minden nagyobb gazdasági körzetnek szüksége volna felsőfokú agrár-szakképző intézményre.⁴

A szervezési kísérletek kapcsán ki kell térnünk Magyaróvárra, mert az Albert Kázmér szász-tescheni herceg által 1818-ban alapított *Gazdasági Magántanintézet*nek otthont adó város különleges helyzetben volt a magyarországi mezőgazdasági szakképzés szempontjából. A szabadságharc bukása után itt szinte azonnal, már 1850-től kezdve folytathatták az oktatást. Mindez nagymértékben köszönhető a hohenheimi akadémia igazgatói posztjáról éppen akkoriban távozott Heinrich Wilhelm Pabstnak, akinek Bécsben miniszteri tanácsosi állást ajánlottak, s megbízták az óvári intézmény újjászervezésével. A neves szakember 1850 nyarán, néhány hét alatt kidolgozta az új szervezeti szabályzatot, majd szeptemberben megkapta igazgatói kinevezését. Nem sokkal ezután, november első hetében tartották meg az ünnepélyes tanévnyitót, ezzel vette kezdetét az első tanév.⁵

Az intézménybe felvételt nyerhettek mindazon, az agrárium iránt érdeklődő fiatalok, akik betöltötték 17. életévüket, rendelkeztek gimnáziumi vagy reáliskolai végzettséggel, s mezőgazdasági gyakorlattal. A tanulmányi idő két évet fogott át, a tanév téli és nyári félévekre oszlott, s a megszerzett ismeretekről féléves vizsgán kellett számot adni. Az első évben 40, a másodikban 30 forint tandíjat kellett befizetni, a szállás és az étkezés a hallgatók nagy részének önköltséges volt. Az intézményben tanultak ugyanakkor ösztöndíjasok is, s Bécsben úgy határoztak, hogy a

³ VÁRI 2009: 181.

⁴ VÁRI 2009: 182.

⁵ WALLESHAUSEN 1993: 28–29.

szegény sorsú tanulókat részben vagy teljesen mentesítik a tandíj megfizetésének kötelezettsége alól. A hallgatói létszám ütemesen nőtt az 1850-es évek első felében, a kezdeti 42 főről 100 fő fölé.⁶

Az oktatás németül folyt, s a két tannyelvű képzést csak 1869-től vezették be, a *Magyar Királyi Gazdasági Felsőbb Tanintézet* név felvétele után.⁷ Az intézet 1869-től 1874-ig működött ezen a néven, s ebben az időszakban az oktatói karban személycserék zajlottak le, miután 1869-ben öt neves tanár távozott. Helyükre a kormány, illetve a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium meghívással és pályázattal új tanárokat és tanársegédekot nevezett ki.⁸ A legjelentősebb előrelépésre 1874-ben került sor, amikor az iskola neve *Magyar Királyi Gazdasági Akadémia* lett, s ez jelezte a státusában bekövetkezett változást is. A bekerülés feltételét gimnáziumi érettségiben vagy reáliskolában, más akadémián, esetleg középszintű gazdasági tanintézetben szerzett végzettségben szabták meg. Ezek hiányában mennyiségtanból, mértanból és természettanból felvételi vizsgát kellett tennie a rendes hallgatói jogviszonyra jelentkezőnek, vagy kérelmeznie rendkívüli hallgatóként való felvételét.⁹

A neoabszolútizmus Magyarországon sokáig egyedüli felsőbb gazdasági tanintézetként működött a magyaróvári iskola. Ott azonban német nyelvű oktatás folyt, így a szakmai közvélemény magyar intézmény megalapítását követelte. Az erre irányuló törekvések a '60-as évek derekára odáig jutottak, hogy ismét megnyitotta kapuit a keszthelyi, Festetics-féle, valamint az újonnan létrehozott debreceni intézet. Meg kell viszont említeni, hogy bár ezek is a felsőszintű mezőgazdasági szakképzés célját szolgálták, 1906-ig formai szempontból csak a magyaróvári tekinthető felsőoktatási intézménynek.¹⁰

Keszthelyen 1865. november 1-én kezdte el működését az *Országos Gazdászati és Erdészeti Tanintézet*, amely a város főterén lévő, Zala vármegye tulajdonát képező emeletes épületben kapott helyet. Tangazdaságát pedig a gr. Festetics Tasziló által a hitbizományi birtokából erre a célra, örökbérleti szerződés formájában felajánlott 286 katasztrális holdnyi legelőterületen alakították ki. A tanintézettől nem messze, szintén a településen rendezték be a majort, valamint a földműves iskola épületeit is.¹¹

A régi-új intézményben már a kezdetektől figyelmet szenteltek egyrészt a színvonalas képzésnek, másrészt annak, hogy a tanulókat motiválják az ismeretszerzésre. A városról, a korabeli vármegyei adattárba fejezetet író Bozóth Dezső megemlítette, hogy a felsőbb gazdasági képzésben részt vevő hallgatóknak az országos gazdászati alaptól folyósított összegek révén négy, 200 forintos ösztöndíjat létesít

⁶ WALLESHAUSEN 1993: 29., 40.

⁷ WALLESHAUSEN 1993: 43–44.

⁸ WALLESHAUSEN 1993: 43–44.

⁹ WALLESHAUSEN 1993: 48.

¹⁰ VÁRI 2009: 183.

¹¹ CSIKI 1993: 19–20.

tettek. A földműves iskola tanulóinak is, négy adományozás folytán, biztosítottak stipendiumot.¹² Szintén Bozóth írásából tudjuk, hogy meglepően gyorsan, a növekvő elvárásokhoz igazodva alakították ki az intézet városközpontban fekvő tanépületében a szükséges infrastruktúrát. A hallgatóknak két nagy oktatótermet, bonctermet, könyvtárat és olvasóhelyiséget is kialakítottak. A tantermek befogadóképessége azonban kicsi volt, s időközben tanárhiány is keletkezett, így az erdész-képzés tervével felhagytak.¹³

Az erdészeti oktatás megszűnése nemcsak a névváltozásban köszönt vissza – 1866 végétől előbb *Országos Gazdászati Tanintézet* néven, 1869-től az 1873–1874-es tanév végéig pedig *Magyar Királyi Gazdasági Felsőbb Tanintézet* néven működött a szakiskola –, hanem a képzés terén is éreztette hatását. A fentebb említett időszakban ugyanis kizárólag gazdákat neveltek ott. 1874-ben újabb névváltozás történt, s az intézetet egészen 1906-ig *Magyar Királyi Gazdasági Tanintézetnek* nevezték, és lényegében az agrárképzés középfokúra visszaminősített egyik centruma lett. Nemsokára székhelyváltásra is sor került: a főtéri épületből egy új, egyemeletes létesítménybe költöztek át.¹⁴

1906-ban pozitív változás történt, mivel Darányi Ignác földművelésügyi miniszter a magyaróvári akadémia szintjére emelte a többi intézetet. Az augusztus 30-án kiadott, új szervezeti, rend- és fegyelmi szabályzat hatályba lépése után a keszthelyi iskola is akadémiaként működött tovább. 1913-ban tornateremmel bővítették a főépületet, a bentlakó hallgatóknak pedig új konviktust, diákotthont rendeztek be, amely mellett az ellátásukra szolgáló ifjúsági menza is megkezdte működését.¹⁵

1906-tól 1914-ig összesen 687 tanulója volt az intézménynek, annak ellenére, hogy a megelőző fél évszázadban szervezeti és működési változások mentek végbe. 1874-ben például a képviselőház egyik albizottsági javaslata a megszűnés veszélyével is fenyegetett. Ennek ellenére a magyarországi mezőgazdasági szakképzés egyik legfontosabb centrumaként, folyamatos oktatási tevékenységével, jelentős mértékben hozzá tudott járulni a hazai agrárium szakember-szükséglet pótlásához.¹⁶

Debrecenben harmadikként, Keszthely és Magyaróvár után, hoztak létre agrár-felsőiskolát. Itt azonban nem a magánföldesúri szerepvállalásnak volt jelentősége, hanem a községtanács elszántságának és a saját anyagi forrásoknak.¹⁷ Először a Bach-korszakban, az 1856. december 1-jei tanácsulésen fogalmazták meg, az első-sorban a tiszántúli gazdálkodást segítő intézményes szakképzés ötletét. Azonban a kormányzat részéről hosszú ideig nem mutatkozott hajlandóság ennek megvalósítá-

¹² CSIKI 1993: 20.

¹³ CSIKI 1993: 20.

¹⁴ FEHÉR 1996: 138., 141., 154.

¹⁵ CSIKI 1993: 29.

¹⁶ CSIKI 1993: 24., 29.

¹⁷ SZÁSZ-SIPOS-JÁVOR 2003: 62.

sára.¹⁸ A tanács ugyan 1857-ben vállalta, hogy a tanintézet mintagazdasága számára rendelkezésre bocsát 400 katasztrális hold földet a Nagyerdő környékén, valamint fát és téglát ad a földműves iskola épületéhez, ám ajánlatát – az ügy elhúzódtását jól jellemző módon – 1865-ben meg kellett ismételnie. Akkor viszont már gyengébb minőségű földet kínált fel, s habár azt kiegészítette 600 holddal, kikötötte, hogy jövedelmét be kell fizetni a város házipénztárába.¹⁹ Mindezek ellenére a szervezés új fázisba lépett, mert a helytartótanács ezeket az ajánlásokat elfogadta. 1866-ban Szöllősy János polgármester és Szentgyörgyi Elek, a város főjegyzője az intézet létrehozását jelző adománylevelet bocsátottak ki, amelynek jóváhagyását követően megindultak az építkezési munkálatok a város két pontján: a pallagi adománybirtokon, illetve a Péterfia utca végén fekvő városi telken, ahol a tanintézet egyemeletes épülete készült el.²⁰

További nehézségeket jelentett az, hogy az új építmény nem biztosított elegendő helyet a tantermeknek, gyakorlótermeknek, szertárnak és könyvtárnak. Ezen felül a háromtagozatosra tervezett képzést sem tudták megvalósítani, mivel csupán a felsőfokú mezőgazdasági iskola és a földműves iskola épült fel, az erdészeti oktatás helyéül szolgáló intézet nem. Az előmunkálatok 1867 júliusára befejeződtek, s akkor a földműves iskola, 1868 októberében pedig – *Országos Felsőbb Gazdasági Tanintézet* – néven a főiskola is megnyitott.²¹

A felvételi követelményekről, az oktatás rendjéről, a tantárgyakról, a tan- és ösztöndíjakról, a szállás és az ételmezés kérdéséről, a vizsgákról Papi Balogh Péter igazgató 1868 augusztusában megjelent előterve ad tájékoztatást. Eszerint az intézménybe jó erkölcsű, 17. életévüket betöltött, gimnáziumi vagy reáliskolai tanulmányaikat elvégző, egyéves gazdasági előgyakorlattal rendelkező fiatal emberek jelentkezhetnek. Tandíjukat évi 10 forintban állapították meg, azonban ez alól a debreceni születésűek kivételt képeztek, mivel nekik az oktatást ingyenessé tették. A szegényebb, de jó magaviseletű és szorgalmú, a tanulmányaikat kiemelkedően eredményesen folytató hallgatók részére négy, évenként folyósítandó, 200 forintos ösztöndíjat hoztak létre. A szállás és az ételmezés viszont önköltséges volt.²²

Emellett a leendő tanulók családi–szociális viszonyaira tekintettel, úgy határoztak, hogy a földműves iskolában az étkeztetést, a szállást és a ruházat tisztítását is ingyenesen biztosítják. Emiatt viszont ott magasabb tan- és ellátási díjat kellett fizetni: az első évben 120, a másodikban 80, a harmadikban pedig 40 osztrák értékű forintot, féléves előlegekben. Ezen felül a taneszközökben esetlegesen okozott károk megtérítésére 6 osztrák értékű forintot kellett befizetni tanévkezdetkor az in-

¹⁸ SZÁSZ–SIPOS–JÁVOR 2003: 62.

¹⁹ SZÁSZ–SIPOS–JÁVOR 2003: 63.

²⁰ SZÁSZ–SIPOS–JÁVOR 2003: 64–65.

²¹ SZÁSZ–SIPOS–JÁVOR 2003: 65.

²² SZÁSZ–SIPOS–JÁVOR 2003: 66–67.

tézeti pénztárba. Ugyanakkor itt is biztosítottak többletjuttatást a szegény családból származóknak négy, évenként 50 forintos ösztöndíj formájában.²³

Az indulás mindemellett nem volt zökkenőmentes. Már 1869-ben igazgatót váltottak: Papi Balogh Pétert az első tanév pénzügyi problémái miatt felmentették, s helyére Tormay Béla egykori keszthelyi tanárt nevezték ki.²⁴ Tormay kiváló szakember volt, aki állattenyésztés- és állategészségtani, valamint takarmányozástani ismereteket adott át hallgatóinak, de ő szervezte meg az intézet első tanári karát is. Szintén az ő nevéhez fűződik az 1906-ig érvényes tanszékrend kialakítása. Ezek mellett pedig az is neki köszönhető, hogy 1870-ben meteorológiai állomás kezdte meg ott működését.²⁵ Tormay Béla irányításával az 1870-es évek derekára sikerült jelentősen megemelni a tanárlétszámot s a tárgyi környezet, az oktatás infrastrukturális feltételei, valamint eszközei is javultak.

Ebben a helyzetben kifejezetten kellemetlenül érinthette a vezetőséget, hogy az akkori államháztartási nehézségek miatt kormányzati szinten úgy döntöttek, hogy egyedül a magyaróvári akadémia működhet tovább mezőgazdasági felsőoktatási intézményként. A város fellebbezett a határozat ellen, de az uralkodó jóváhagyta a minisztériumi előterjesztést. Így 1876-tól a Magyar Királyi Gazdasági Tanintézetben középfokú szinten folyt az oktatás.²⁶

Az újabb érdemi változás 1906-hoz kötődik. Ekkor a növekvő szakemberszükséglet miatt a társadalmi szervezetek és közintézmények nyomására a Földművelésügyi Minisztériumban eldöntötték, hogy az agrár-szakképzés rendjét az 1876 előttihez hasonlóvá alakítják. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a magyaróvári intézet szintjére emelték, azaz akadémiai státusba emelték a többi, mezőgazdasági ismereteket oktató intézményt: a debreceni, a keszthelyi, valamint a kolozsmonostori és a kassai iskolákat.²⁷

Az iskola Pallagra költöztetése 1906-ra befejeződött. A kétlakosság, az elméleti és gyakorlati képzés egy helyen folyhatott tovább. Az oktatási és infrastrukturális fejlődésnek köszönhetően a debreceni akadémia a következő másfél évtizedben kifejezetten sikeres volt. Az első világháború azonban komoly visszaesést eredményezett, mivel az intézmény négy évre beszüntette működését.²⁸

²³ SZÁSZ-SIPOS-JÁVOR 2003: 67.

²⁴ SZÁSZ-SIPOS-JÁVOR 2003: 71.

²⁵ SZÁSZ-SIPOS-JÁVOR 2003: 74.

²⁶ SZÁSZ-SIPOS-JÁVOR 2003: 80.

²⁷ SZÁSZ-SIPOS-JÁVOR 2003: 93.

²⁸ SZÁSZ-SIPOS-JÁVOR 2003: 96.

A KÉPZÉSI STRUKTÚRA – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL DEBRECENRE

Magyaróváron 1850-ben készült el az első szervezeti szabályzat, amelyben még csak az elméleti képzés tantervi rendje és a heti óraszám szerepeltek, ám ezeket nem bontották le tanévekre. A gazdaságtani, a természettudományi, valamint a növénytermesztéssel és állattenyésztéssel kapcsolatos szakismeretek átadása mellett a gyakorlati oktatás is szerepet kapott, mégpedig a melléküzemekben töltött, előre nem meghatározott számú tanóra keretében.²⁹

A szabályzat a főtárgyakat, a természettani, állatgyógyászati és matematikai kurzusokat vezető tanárookra és tanársegédekre bízta a tanítást. Pabst igazgató oktatói kara 1857 októberére lett teljes, 8 fővel. Az egykori hohenheimi akadémiavezető az egyes részdiszciplínákat (pl. ásványtan, természetstan, üzemtan) felkészült szakemberekre bízta. Így 1861-es távozása után sem romlott le az oktatás színvonala.³⁰

A keszthelyi intézmény 1865-ös megnyitásával komoly versenytársra talált Óvár, különösen a magyar hallgatók eltávozása miatt. Ez visszahatott – a fentebb már említett módon a két tannyelvűvé válással – a képzés területére. Az iskola magyar állami igazgatás alá került, s megőrizte szervezeti rendjét és tantervét. Azonban az infrastruktúra, a tantermek száma is változatlan maradt, így a magyar nyelvű előadásokon nagy zsúfoltság volt, s ez negatívan befolyásolta az oktatás hatékonyságát.³¹

1874-től, az akadémiává előléptetett intézményben megindult a fakultatív tárgyak (pl. a *Rétek és szántóföldek öntözése* c. kurzus) tanítása is, amelyekkel együtt heti átlagban 22 elméleti és 10 gyakorlati órán kellett részt vennie a hallgatóknak. A féléveket vizsgaidőszak zárta le. Díjfizetés ellenében lehetőség volt pótvizsga letételére, de ha valaki így sem tudta teljesíteni az adott tárgyat, akkor újból fel kellett azt vennie. Az elégtelen osztályzatok száma ugyanakkor viszonylag kevés volt. A második év végén abszolutóriumot kaptak a képzési követelményeket sikeresen teljesítő hallgatók, akik pedig diplomát is kívántak szerezni, azoknak három részből álló szigorlatot kellett letenniük.³²

1884-ben a képzés rendjében fontos változás történt: egy 1882-es minisztériumi rendelet értelmében megszüntették a német tagozatot. Pozitív fejleménynek tekinthető ezzel szemben, hogy mindinkább előtérbe került a kutatói tevékenység, amely a következő időszakban érdemi profilbővülést eredményezett az intézménynek. 1884-től az új tanrend szerint az első évfolyam tanulójának heti órászáma az első félévben 25, a másodikban 22 volt, míg a második évfolyamon mindkét félévben 28. A mezőgazdasági, jogi, matematikai és üzleti ismereteket egyaránt biztosító,

²⁹ WALLESHAUSEN 1993: 29–30.

³⁰ WALLESHAUSEN 1993: 30–31., 38.

³¹ WALLESHAUSEN 1993: 42–44.

³² WALLESHAUSEN 1993: 48.

differentiált tantárgyrendszer arra utal, hogy továbbra is egyformán fontosnak számított az elméleti és a gyakorlati képzés is. Miután azonban ez a szisztéma, benne a kétéves tanulmányi idővel, érdemben nem módosult, az akadémia az új korszak követelményeinek már nem igazán felelt meg. A századfordulón – ahogyan más tanintézeteket – ezt is korszerűsíteni kellett.³³

A keszthelyi intézményben kezdetben kettő, majd 1874-től a képzési struktúra átalakítását követően, három esztendő volt a tanulói idő.³⁴ A felvételhez addig nyolc gimnáziumi vagy hat reáliskolai tanév elvégzése és egy évnyi előgyakorlat volt szükséges.³⁵ 1874-től az intézmény minősítésének középfokúra csökkentésével megváltozott a képzés rendje. A tanulmányi időt felemelték három évre, ugyanakkor visszalépést jelentett, hogy a felvételihez hat középiskolai osztály elvégzése is elegendő volt. A gyakorlati oktatásban lényeges változás volt, hogy az első évben a pallagi gazdaságban dolgoztak a hallgatók, az elméleti ismeretek elsajátítására kevesebb időt fordítottak. A második és harmadik tanévet a városban lévő központi épületben töltötték el, ahol már inkább elméleti oktatásban részesültek.³⁶ A képzésben részt vevő hallgatóknak az első év első félévében 13, a másodikban 10, másodéven 24, illetve 22, harmadéven pedig 25 és 23 volt a heti kötelező óraszám.³⁷ Ebben a rendszerben az elméleti oktatás mellett nagy hangsúlyt fektettek a gyakorlati ismeretek elsajátítására is. A végzett hallgatók azonban felkészültségük ellenére sem voltak képesek hosszú távon megfelelni a változó gazdasági folyamatok által támasztott követelményeknek. Így a felvételt 1904-től már 7 középiskolai osztály befejezéséhez kötötték, valamint a tanult tárgyak számát is növelték.³⁸

A probléma nemcsak abban gyökerezett, hogy Keszthely után az 1870-es évek derekától a debreceni, kolozsmonostori és kassai iskolákat is vizsgáztatták, hanem hogy a négy intézet nem rendelkezett egységes tantervvel, s így az intézményváltás a diákok számára nem volt egyszerű. A kérdés rendezése sokáig elhúzódott, s ezért csak az 1887/88-as tanévtől lehet a tantervi rend alapján az érintett intézményekben összehangolt, egységes képzésről beszélni.³⁹

A debreceni iskoláról azonban elmondható, hogy a gazdasági tanintézetben folyt oktatás célját Papi Balogh Péter igazgató a már említett 1868-as előtervében úgy határozta meg, hogy az a leendő birtoktulajdonosok, bérlők, szakképzettséget igénylő gazdatisztek elméleti és gyakorlati felkészítésére irányul. Erős elméleti alapokra, a mezőgazdasághoz kapcsolódó szak- és segédtudományi ismeretekre,

³³ WALLESHAUSEN 1993: 61–64.

³⁴ FEHÉR 1996: 138., 153., 155–156.

³⁵ CSIKI 1993: 20.

³⁶ CSIKI 1993: 23.

³⁷ FEHÉR 1996: 156.

³⁸ CSIKI 1993: 23.

³⁹ FEHÉR 1996: 158.

valamint a tangazdaságban végzendő gyakorlati (kísérleti) munkára épült. A megszerzett ismeretekről féléves vizsgákön kellett számot adnia minden tanulóknak.⁴⁰

A célhoz igazodtak az oktatás elvei is: 1. a természettudományos, jórészt a biológia, a kémia és a fizika területét érintő képzésnek alapot kell nyújtania a különféle technikai műveletek megtanulására és használatára; 2. a hallgatókkal meg kell ismertetni a termelési módszereket, a talajok ésszerű hasznosítását, s ezzel együtt az eredményes növénytermesztést lehetővé tevő eljárásokat, valamint az állattenyésztés technológiai és egészségügyi hátterét, illetve oda kell hatni, hogy az egyes ágazatokat kölcsönkapcsolatra épülő harmonikus rendszerben szemléljük; 3. tekintettel arra, hogy az agrártevékenység jövedelem-orientált, a tanulókat meg kell tanítani a vonatkozó közgazdasági, jogi, kereskedelmi, piaci és közigazgatási eljárásokat és törvényeket.⁴¹

A földműves iskola ezzel szemben hároméves képzést nyújtott. A főként alföldi, kisebb birtokokon dolgozó gazdák nevelése, illetve a nagybirtokok szakképzett munkaerő-szükségletének kielégítése volt az intézmény fő célkitűzése. A felsőbb intézettel szemben „*kitünően az összes gazdasági és kertészeti gyakorlatnak leg-távolabbi részletességeire*”,⁴² azaz az alapos gyakorlati oktatásra helyeztek nagyobb hangsúlyt, bár természetesen az elméleti anyag megtanítása is fontos feladat maradt. Ebből adódóan viszont a felvételi követelmények is enyhébbek voltak. Elegendő volt a 16. év betöltése, a mezei munka elvégzéséhez szükséges fizikai állóképesség, valamint az írni, olvasni és számolni tudás.⁴³

A tanulók a tangazdaságban tényleges termelői munkát végeztek, s az abból származó hasznat a tandíj és az állam által viselt szakképzési és élelmezési költségek kiegészítésére lehetett fordítani.⁴⁴ Növényvédelmi, valamint a különböző talajtípusok lehetőségeinek optimális kihasználását célzó fajtakísérletek is folytak. Ez a kutatói tevékenység tovább növelte a szakmai munka színvonalát.⁴⁵

1876-tól az intézmény minősítésének középfokúra csökkentésével megváltozott a képzés rendje. A tanulmányi időt 3 évre emelték fel, ugyanakkor visszalépést jelentett, hogy a beiratkozáshoz hat középiskolai osztály elvégzése is elegendő volt. A gyakorlati oktatásban lényeges változás volt, hogy az első évben a pallagi gazdaságban dolgoztak hallgatóknak, s az elméleti ismeretek elsajátítására kevesebb időt fordítottak. A második és harmadik tanévet a városban lévő központi épületben töltötték el, ahol már inkább elméleti oktatásban részesültek.⁴⁶

⁴⁰ SZÁSZ-SIPOS-JÁVOR 2003: 66.

⁴¹ SZÁSZ-SIPOS-JÁVOR 2003: 69.

⁴² SZÁSZ-SIPOS-JÁVOR 2003: 66–67.

⁴³ SZÁSZ-SIPOS-JÁVOR 2003: 66–67.

⁴⁴ SZÁSZ-SIPOS-JÁVOR 2003: 67.

⁴⁵ SZÁSZ-SIPOS-JÁVOR 2003: 71.

⁴⁶ SZÁSZ-SIPOS-JÁVOR 2003: 83.

Az 1876-tól érvényes oktatási rend több mint két évtizedig maradt fenn. Azonban a századfordulóra a tanári kar belátta, hogy a másod- és harmadéves hallgatóknak ismét szükséges megnövelni az intenzív gyakorlati órák számát. 1900–1901 folyamán állami tervekkel és költségvetéssel, a pallagi tangazdaságban újabb épületeket emeltettek 460.000 aranykorona értékben. Ezt az összeget a város megelőlegezte az államnak egy 40 éves lejáratú kölcsönszerződés keretében. Az építkezések végeztével, 1901 őszén, az előadásokat Pallagon tartották meg, s a hallgatók egy részét is ott szállásolták el. A századelőn mintegy 150 diák tanult az iskolában, s a bentlakásos hallgatók kifejezetten jó ellátásban részesültek a Pallagon épült új konviktusban. A szállás és az étkezés biztosítva volt, s a kialakított társalgónak, könyvtárnak és sportteremnek köszönhetően a kulturált szabadidő eltöltésére is volt lehetőség.⁴⁷

Az intézmény név- és státuszváltozásnak az lett a következménye, hogy a kétéves felsőfokú képzést hivatalosan hároméves középfokúra minősítették vissza. Így a kiemelkedő szakmai tudással rendelkező tanári kar hosszabb ideig foglalkozhatott a diákokkal. Ennek köszönhetően nem romlott, hanem javult a színvonal. További pozitív változásnak tekinthető, hogy a magántanárok, külső előadók és tanársegédek bevonásával jelentősen nőtt a tanári gárda létszáma. A létszámbővülés révén nőtt a műszaki, az állatorvosi és más segédtudományi végzettséggel rendelkezők aránya, így az oktatás differenciáltabbá vált. Ezen előrelépések azt eredményezték, hogy a magyaróvári akadémia hallgatóival azonos szintű tudást szereztek a debreceni intézet tanulói.⁴⁸

Ez főképp azért fontos, mert az 1890-es években egyre többen foglalkoztak a felsőfokú mezőgazdasági képzés megújításával. A szakemberek közül ki kell emelni Linhart Györgyöt, a Magyaróvári Gazdasági Akadémia rendes tanárát. Linhart nagyrészt az intézményi keretek újrarendezése céljából, de a képzési reformot is szem előtt tartva, konkrét javaslatokkal fordult a közvélemény és főként a Földművelésügyi Minisztérium felé. A századforduló környékén készült néhány munkájában, így például *A magyarországi felsőbb gazdasági tanügy újjászervezésének kérdése* címmel megjelent beszámolójában a külföldön szerzett tapasztalataira építve vázolta fel a lehetséges megoldásokat.⁴⁹

Művében nagy hangsúlyt fektet a főiskolán képzett földbirtokos-, bérlő-, gazdaszt- vagy gazdasági egyesületi titkár-növendékek szakszerű elméleti és gyakorlati oktatására. Ez azt jelenti, hogy a szaktantárgyak elméleti anyagát minél inkább a „*praktikus irányban*”,⁵⁰ azaz a mindennapi élet elvárásai szerint kell oktatni. Emellett pedig a gazdasági tanárok, valamint a gazdasági ismeretekre is számot tartó állami és magánhivatalnokok képzését is fontosnak tartotta. Véleménye szerint a főiskolákat alkalmassá kell tenni az agrártudomány, s a hozzá kapcsolódó segédtu-

⁴⁷ SZÁSZ-SIPOS-JÁVOR 2003: 83–84.

⁴⁸ SZÁSZ-SIPOS-JÁVOR 2003: 84–85.

⁴⁹ LINHART 1900: 18.

⁵⁰ LINHART 1900: 18–19.

dományok területén folytatandó kutatásokra is. Ezzel összefüggésben azt az elvárás is megfogalmazta, hogy az agrárkérdésekben a földművelésügyi minisztérium legyen az első számú szakmai tanácsadó fórum.⁵¹

Linhart a sikeres oktatás egyik feltételeként a főiskola rendes hallgatói számára szigorításokat ajánlott: érettségi vizsgát vagy annak hiánya esetén felvételit. Ha valaki az említett két feltétel egyikét sem teljesítené, azt csak rendkívüli hallgatóként lehet felvenni, amely státusban azonban nincs lehetőség végbizonyítvány szerzésére. A tanszabályzathoz kapcsolódóan felvetette, hogy a másod- és harmadév előtti nagy nyári szünetet a hallgatóknak a főiskola igazgatósága által gyakorló munkára alkalmasnak talált gazdaságokban kellene eltöltenie, s a megfigyeléseikről részletes naplót kellene vezetniük. Linhart arra is kitér, hogy a tananyag mélyebb elsajátítása érdekében a tanulmányi időt három tanévre, illetve hat félévre kell emelni. Az oktatás színvonalának növelésének érdekében a szaktanári rendszer bevezetését, a megfelelő tanársegédi kar megszervezését (különösen a demonstrációs és laboratóriumi munkák miatt), valamint a gyakorlati képzést szolgáló eszközök és infrastruktúra (kültúrkert, kísérleti gazdaság, szőlő, gyümölcsös, konyhakert, fajtaistálló, tejgazdaság, stb.) beszerzését, illetve kiépítését javasolta.⁵²

A szerző a vizsgarendre is kitért, ahol szintén szigorítást indítványozott: kollokvium és kétrészes, írásbeli és szóbeli diplomavizsga letételét a hallgatók, s gazdasági tanári képesítő államvizsga teljesítését a mezőgazdasági szakiskolákban való tanításra jelentkezők részére.⁵³

Hasonló felvetéseket közölt a *Gazdasági főiskola* c. és az Országos Magyar Gazdasági Egyesület által kiadott lap, a *Köztelek* 1902. évi 48. számában publikált, majd önálló nyomtatványként megjelent rövid írásában. Ebben kitért arra, hogy a magyaróvári akadémia szakmai okok, például a felszerelési hiányosságok miatt, nem tudott maradéktalanul megfelelni olyan követelményeknek, amelyeket egy mezőgazdasági szakképzést felső szinten folytató intézménytől elvárnak. Ekkor már sokan szükségét érezték egy gazdasági főiskola felállításának, s a helyet illetően is különböző elképzelések születtek. Egyesek Budapesten, mások a nagy vidéki agrárkörzetekben látták előnyösnek létrehozni az iskolát, végleges döntés azonban sokáig nem született. A mintaként emlegetett külföldi intézetekről pedig Linhart alapos kritikát fogalmazott meg. Kifejtette, hogy a külső szemlélő számára tetszetős tanítási szabadsággal bíró, megfelelő tantervi renddel és eszközállománnyal ellátott iskolák általában nem biztosítanak valódi minőségi képzést, s így magyarországi adaptálásuk célszerűtlen.⁵⁴

Linhart ebben az írásában úgy nyilatkozott, hogy a leendő gazdasági főiskolának a legszűkebb értelemben vett gazdaképzés, a mezőgazdasági gyakorlati jártas-

⁵¹ LINHART 1900: 18–19.

⁵² LINHART 1900: 20–28.

⁵³ LINHART 1900: 29–33.

⁵⁴ LINHART 1902: 1–2.

ság megteremtése a legfőbb célja („*nekünk jól iskolázott ... gazdasági hivatalnokokra, bérlőkre és birtokosokra [kiemelés – Cs. I.] van elsősorban szükségünk*”).⁵⁵ Az agrár-szakoktatás, a képzett tanerő nevelése, illetve a tudományos kutatások folytatása, az ehhez igazodó oktatási rend kialakítása másodlagos. Szükségesnek vélte három évre emelni a tanulmányi időt, s az elméleti és gyakorlati képzés között nagyobb átfedés megvalósítását szorgalmazta. A szerző továbbá azt is javasolta, hogy a hallgatókat kötelezzék a második és harmadik év előtti, nagy nyári szünidőnek a főiskola által kijelölt gazdaságokban való eltöltésére, az ottani naplóvezetésre, amelyről az illető szaktanárnak értékelést kell majd adnia. Ezeken kívül, az intézmény rendes tanulói számára újból felvételi követelménnyé tette volna az érettségi vizsgát. A hallgatóknak a főiskolán megszerzett ismeretekről a félévi vizsgák helyett kollokviumokon, valamint a továbblépés jeleként, a harmadik és a hatodik félév végén kötelező szigorlatokon kellett volna beszámolni.⁵⁶

Az iskola helyét illető javaslataiból kiderült, hogy a legmegfelelőbb lépés az óvári akadémia újraszervezése lenne. Zárógondolatai közt pedig a bevezető felvetéseket nyomatékosítva kifejtette, hogy mindenekelőtt a „*magyar földnek a mainál jóvedelmezőbb kihasználására kell nekünk a gyakorlati élet számára használható, előkelő gazdákat nevelnünk, amely feladat az okszerűen szervezett gazdasági főiskolára vár.*”⁵⁷

ÖSSZEGZÉS

Bár pontosan nem ismert, hogy milyen mértékben, de a Linhart által megfogalmazott ajánlások minden bizonnyal közrejátszottak abban, hogy a Földművelésügyi Minisztérium 1906-ban kibocsátotta a fentebb említett, az agrár-felsőoktatás újjászervezését célzó rendeletét. Ez szervezeti és finanszírozási tekintetben is többnyire előnyére vált a négy középfokú tanintézménynek. A szakmai szempontoknak azonban már kevésbé tudott megfelelni.⁵⁸

Leginkább Magyaróvár szenvedte meg a döntést, főként azért, mert akadémiai státusértékéből veszített más intézetek vele egy szintre hozásával. Az újdonsült keszthelyi akadémia, bár felsőbb szintre emelték, megtartotta a hároméves tanulmányi időt, és lényegében a képzés sem változott. Az elméleti és gyakorlati tárgyak korábbi rendszere tulajdonképpen megmaradt, csak a heti óraszám és a tárgyak elnevezését módosították.⁵⁹ A vizsgarend módosulásával pedig hiába járt együtt az

⁵⁵ LINHART 1902: 5–6.

⁵⁶ LINHART 1902: 5–6.

⁵⁷ LINHART 1902: 7–8.

⁵⁸ WALLESHAUSEN 1993: 87.

⁵⁹ FEHÉR 1996: 191–193.

oklevélszerzés lehetősége, a diploma nem volt egyenértékű a főiskolaival vagy az egyetemivel.⁶⁰

Hasonló helyzetben volt 1906 után a debreceni akadémia is, amely megtartotta a gazdasági tanintézet oktatási irányelveit. A továbbiakban is kiemelt szerepe volt a természettudományi alapokra helyezett, megfelelő gyakorlati és közgazdasági ismereteket nyújtó gazdatiszt-képzésnek. Ennek feltételeként még szigorúbb szakmai követelményeket támasztottak az intézményben tanító tanárokkal szemben. Ez utóbbi törekvés leginkább abban érhető tetten, hogy a tanároknak a gazdatiszti oklevél mellett valamely tudományegyetemen vagy állatorvosi főiskolán szerzett diplomával is rendelkezniük kellett. A gyakorlati és elméleti képzési rendszer változatlan maradt, azonban egyre nagyobb hangsúlyt fektettek a kutatómunkára, s ez jelentette a tényleges előrelépést. Emellett pedig továbbélt az 1890-es években a nagyüzemekkel kialakított élénk szakmai kapcsolat is.⁶¹

IRODALOM

A Pallagi Mezőgazdasági Technikum Évkönyve. 1950–1961.

1961 Debrecen–Pallag

A M. KIR. FÖLDMÍVELÉSÜGYI MINISZTERIUM FENNHATÓSÁGA ALATT ÁLLÓ DEBRECENI M. KIR. KÖZÉPFOKÚ GAZDASÁGI TANINTÉZET ÉS MEZŐGAZDASÁGI SZAKTANÁCSADÓ ÁLLOMÁS ÉVKÖNYVE. 1942–43.

1943 Debrecen

CSIKI László

1993 *A keszthelyi agrárfelsőoktatás története.* Keszthely

BÖLÖNY József

1987 *Magyarország kormányai 1848–1987.* Budapest

KOMORÓCZY György (szerk.)

1968 *A debreceni agrárfelsőoktatás 100 éve.* Budapest

SZÁSZ Gábor–SZÉKELYNÉ SIPOS Klára–JÁVOR András (szerk.)

2003 *135 éves a debreceni agrár-felsőoktatás.* Debrecen

GESZTELYI NAGY László

2008 *140 éves a debreceni gazdasági és agrárfelsőoktatás 1868–2008.* Debrecen

GESZTELYI NAGY László (szerk.)

1991 *Balásházy János Mezőgazdasági Szakközépiskola Évkönyve 1940–1990.* Debrecen–Pallag

FEHÉR György

A keszthelyi agrárfelsőoktatás. In: CZOMA Lászlóné (szerk.): *Georgikon 200. I. Emlékkönyv a Georgikon alapításának 200. évfordulójára.* 131–289.

GUNST Péter

1998 A magyar agrártársadalom 1850–1914 között. In: GUNST Péter (szerk.): *A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig.* Budapest

⁶⁰ FEHÉR 1996: 191.

⁶¹ SZÁSZ–SIPOS–JÁVOR 2003: 93.

LINHART György

- 1900–1902 *A magyarországi felsőbb gazdasági tanügy újjászervezésének kérdése.* Jelentés dr. Darányi Ignác, val. belső t. tanácsos, földművelésügyi m. kir. miniszter úr ő nagyméltóságához Franciaország, Németország, Svájc és Ausztriában az 1897. év nyarán tett tanulmányútról. Magyaróvár.

SZUHAY Miklós

- 1998 A magyar mezőgazdaság a két világháború között 1919–1945. In: GUNST Péter (szerk.): *A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig.* Budapest. 226.

VÁRI András

- 2009 *Urak és gazdászok. Arisztokrácia, agrárértelmiség és agrárius mozgalom Magyarországon 1821–1898.* Budapest. 560.

WALLESHAUSEN Gyula

- 1993 *A magyaróvári agrárfelsőoktatás 175 éve (1818–1993).* Mosonmagyaróvár